

УТИСКИ РЕЛІГІЙНОЇ СВОБОДИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІМПЕРСЬКОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЇ

Анотація

В аналітичній записці розглядається ситуація з релігійною свободою в ОРДЛО та Криму. Зазначається, що проросійська адміністрація займається переслідуваннями за конфесійною ознакою. Найбільших утисків зазнають УПЦ КП, протестантські організації та мусульмани з середовища кримських татар. Наводяться рекомендації стосовно реагування в рамках державної політики на кричущі випадки зловживання свободою совісті і свободою релігії на тимчасово окупованих територіях.

УТИСКИ РЕЛІГІЙНОЇ СВОБОДИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІМПЕРСЬКОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЇ

Міжнародний контекст

Дискримінація на релігійному ґрунті відноситься до розряду глобальних проблем сучасності. У різних частинах планети переслідувань зазнають представники багатьох віросповідань. Статистика, котру наводять як урядові, так і громадські інституції з цього приводу, доволі невтішна. Так, у минулорічному звіті Державного департаменту США, презентованому Рексом Тіллерсоном, наголошується, що близько 80 % населення земної кулі проживає в умовах відсутності релігійної свободи¹. Серед країн, де культивується конфесійна нетерпимість, названі Іран (жертвами гонінь є послідовники Віри Багаї, християнства), Саудівська Аравія (місцева влада істотно обмежує діяльність усіх релігійних груп, окрім ісламу сунітського напрямку), Бахрейн (мають місце утиски мусульман-шиїтів), Судан (під загрозою смерті постійно знаходиться християнське населення), Китай (піддає тортурам мусульман-уйгурів, тибетських буддистів, прихильників руху Фалуньгун) тощо.

11 січня 2017 року міжнародна правозахисна організація «Open Doors» опублікувала власний рапорт, в якому відзначила список з 50-ти країн, де переслідуються християни. До цього списку увійшли Північна Корея, Сомалі, Нігерія, Ірак, М'янма, Індія, Шрі-Ланка і т. ін. Показовими є цифри: із 650 мільйонів християн, що проживають у згаданих 50-ти країнах, 215 мільйонів вимушені терпіти усіляких утисків. А дані Центру досліджень «Pew» (США) акцентують увагу на тому, що християнство є найбільш репресованою релігією в світі. Експерти цієї дослідницької організації стверджують, що християнські спільноти дискримінуються у 128 країнах світу. 3-поміж останніх (окрім згаданих раніше) – Еритрея, Сирія, Єгипет, Нікарагуа тощо.

¹ International Religious Freedom Report for 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom/index.htm?dynamic_load_id=268880&year=2016#wrapper

Сказане вище наводить на думку, що проблеми із релігійною свободою передусім виникають там, де утвердилися авторитарні політичні режими, домінують фундаменталістські світоглядні установки та/або має місце суспільна нестабільність і хаос.

ОРДЛО та Крим

У свою чергу російська окупація частини українських територій істотно позначилася на ситуації із дотриманням прав релігійних організацій в ОРДЛО та Криму. Останні фактично перетворилися на простір релігійної несвободи. Адже колабораціоністська влада і сепаратистські бандформування вдалися до запровадження у підконтрольних їм регіонах ерзацу моделі державно-конфесійних відносин, притаманної Російській Федерації, де межі релігійної свободи визначаються мірою готовності віросповідних спільнот співпрацювати з путінським режимом та/або публічною демонстрацією своєї лояльності до нього. За таких обставин у привілейованому становищі опинилася УПЦ (МП) в силу своєї канонічної підпорядкованості Московському патріархатові та ідеологічної суголосності політиці Кремля. Переважна більшість інших конфесій зіткнулася із серйозними перешкодами з боку окупаційної влади в процесі власної діяльності.

Під виглядом боротьби із «сектами» та «екстремістами» проросійські сили повели активний наступ на неугодні релігійні організації, застосовуючи арсенал антигуманних та протиправних засобів, включаючи насильницьке захоплення культових будівель, надуману відмову у реєстрації/перереєстрації статутів, залякування, викрадення, катування віруючих тощо. До розряду «неугодних» релігійних структур насамперед потрапили Українська православна церква Київського патріархату, частина кримськотатарської мусульманської спільноти, низка протестантських деномінацій.

На тимчасово окупованих територіях УПЦ КП сприймається як політична організація, пов'язана з радикальними українськими націоналістичними колами та київською хунтою. Тому невипадково з

моменту анексії Криму прокремлівська влада розпочала кампанію з витіснення громад Київського патріархату з півострова. Частину храмів, пов'язаних з українськими військовими частинами, відібрали одразу. В інших випадках віруючим – прихожанам УПЦ КП – відмовляли в оренді приміщень. Апогеєм тиску на УПЦ КП стало захоплення російськими спецслужбами наприкінці серпня 2017 року кафедрального собору цієї церкви у Сімферополі. Силовики зламали входні двері, зруйнували частину вівтаря, травмували архієпископа Сімферопольського і Кримського Климента. У підсумку все завершилося тим, що храмове майно (раритетні ікони, килими, посуд, приладдя) конфіскували, а будівлю передали у державну власність. Подія викликала міжнародний резонанс. Зокрема, посольство США в Україні назвало втручання окупаційної влади в діяльність місцевої єпархії УПЦ КП «загрозою для віросповідання» та закликала світове співтовариство засудити цей інцидент. На сьогоднішній день представники Київського патріархату за подіями серпня 2017 року звернулися із заявою до Європейського суду з прав людини.

Утиски УПЦ КП в Криму призвели до того, що за чотири роки окупації із 40 діючих на півострові громад Київського патріархату залишилося менше десятка. Показово, що політику по знищенню УПЦ КП Росія проводить і на власній території. У 2015 році за рішенням суду були знесені храм та дзвіниця, котрі належали Київському патріархату у Пензенській області. А у 2016 році за аналогічним судовим рішенням припинив діяльність храм УПЦ КП у підмосковному Ногінську.

Симетричним діям російської влади виявилось відношення окупаційної адміністрації ОРЛО стосовно Свідків Єгови. У квітні 2017 року Верховний суд РФ під виглядом звинувачень в екстремізмі заборонив діяльність на території Росії усіх відділень (майже 400) цієї релігійної організації, а майно передав у дохід держави. Автоматично поза законом опинилися 22 осередки Свідків Єгови в Криму. А через чотири місяці в ЛНР діяльність відповідної протестантської деномінації припинили на підставі закидів щодо її співпраці з СБУ та неонацистськими угрупованнями. Зокрема, Свідкам Єгови

інкримінували передачу одного зі своїх приміщень «екстремістській» організації «Правий сектор».

На переконання самих єговістів, ситуація з релігійною свободою на непідконтрольній українській владі території Луганської і Донецької областей нагадує переслідування релігій в нацистській Німеччині та СРСР. Як наслідок, кількість послідовників єговізму в ОРДЛО за чотири роки війни зменшилася вдвічі – з 20 тисяч вірних до 10 тисяч.

У ДНР з представниками протестантських структур місцеві «сили безпеки» проводять регулярні профілактичні бесіди. Їхня основна мета – домогтися демонстрації лояльного ставлення до окупаційної адміністрації, особливо під час контактів з одновірцями за межами невизнаної «республіки».

Ще одна форма тиску на протестантів – недопущення, зокрема, керівників місцевих баптистських громад в райони Донецької області, котрі контролюються сепаратистами. Відбувається подібне без жодних на те пояснень.

За час російської агресії у протестантських організацій в ОРДЛО відібрали десятки культових будівель, чимало їхніх священнослужителів потрапило у полон бойовиків, деяких пасторів сепаратисти фізично знищили. Окремі експерти пояснюють настільки упереджене і жорстоке відношення з боку агресора до протестантів тим, що саме протестантські деномінації виявилися осередком спротиву «руському миру», який фактично набув статусу офіційної ідеології на Донбасі після 2014 року. Варто також пам'ятати, що багато хто з протестантських лідерів брав участь в Молитовному майдані у Донецьку – акції на підтримку єдиної і соборної України. (Одним із них був Олександр Хомченко – протестантський пастор, який проводив богослужіння у Донецьку після того, як там з'явилися російські танки. За власну активну позицію був заарештований, пройшов крізь тортури бойовиків і російської розвідки. Помер у лютому 2018 року після звільнення з полону).

В анексованому Криму об'єктом прискіпливої уваги з боку російських спецслужб є місцеві мусульмани. І це зовсім не випадково. Переважна більшість з них – вихідці з кримськотатарського середовища. А як відомо, кримські татари (поза окремими виключеннями) виступили проти російської окупації півострова. Москва не змогла їм вибачити черговий жест непокори, влаштувавши тотальне шельмування. Йдеться про заборону діяльності Меджлісу кримськотатарського народу, заборону проведення мирних протестних акцій, заборону відзначення національних і релігійних свят. Політично активні кримські татари, за звичай, публічно афішуються як екстремісти і терористи. Їм, на підставі сфальшованих пропагандистських кампаній, приписується належність до забороненої в Росії ісламістської організації «Хізб ут-Тахрір».

Вже понад два роки триває показовий судовий процес, організований російською владою, над низкою осіб, затриманих на початку 2015 року у Бахчисараї за обвинуваченням у веденні екстремістсько-терористичної діяльності в лавах «Хізб ут-Тахрір». За час «слідства» кількість обвинувачених постійно зростає. Сьогодні їх майже три десятки. Серед них наявні і громадяни України – Муслім Алієв, Вадим Сірук, Емір-Усеїн Кука, Енвер Бекіров, Рефат Алімов тощо. Декого з них уже встигли етапувати на територію Росії для утримання в місцевих СІЗО.

Відчуття постійної небезпеки змушує кримськотатарських активістів шукати порятунку за межами півострова. Більшість перебирається на материкову Україну, є й такі, що шукають прихистку у Туреччині чи інших ісламських країнах. Як наголосив голова Меджлісу кримськотатарського народу Рефат Чубаров: «Треба зупинити варварське ставлення російської окупаційної влади до священиків та парафіян Української Православної Церкви Київського Патріархату на території тимчасово окупованого Криму. Адже такі позаправові методи роботи силовиків Росії нарівні з постійними репресіями та гоніннями проти мусульман Криму свідчать про цілеспрямовану політику Кремля на витіснення етнічних українців, а також кримських татар за межі Криму. Вигнавши корінне населення з окупованого

півострова, пусті будівлі віддадуть етнічним росіянам, яких у масовому порядку вже ввозять із материкової частини Росії»².

Прикметно, що від свавілля путінського режиму потерпає мусульманське населення в самій Росії. Скажімо, у Башкирстані вірних ісламу переслідують за тією самою схемою, що й в Криму – належність до «Хізб ут-Тахрір». Відомі випадки, коли людей за їх релігійні переконання ув'язнювали, примушували силоміць лікуватися у психіатричних закладах. В результаті чимало російських мусульман, які перебралися в Україну, вимушені були звертатися до Державної міграційної служби про отримання статусу біженця.

Значно вільніше за УПЦ КП, протестантів та мусульман на тимчасово окупованих територіях почувуються католицькі осередки. Однак їхня діяльність відслідковується представниками російських спецслужб. А проблеми, з якими стикаються громади РКЦ, місцевою адміністрацією не вирішуються.

З метою протидії поширенню релігійного інакомислення в ОРДЛО і Криму окупаційна влада використовує також інституційно-законодавчі механізми. До таких «фільтраційних запобіжників» можна віднести створення підконтрольної Росії Ради кримськотатарського народу на початку 2018 року. За офіційною риторикою, вона має «забезпечувати зворотній зв'язок між владою і населенням», а насправді її призначення полягає в дезорганізації кримськотатарської громади на півострові та каналізації протесаного потенціалу кримських мусульман. До того ж очолити Раду має цілком лояльний до окупаційної адміністрації муфтії Криму Еміралі Аблаєв.

Інший приклад – створення у вересні 2017 року в ОРЛО Експертної ради релігієзнавчої експертизи. На цю структуру покладається перевірка релігійних організацій. Висновок Експертної ради є підставою для подальшої їх реєстрації як юридичних осіб. Більше того, щоб отримати релігієзнавчий висновок, керівники місцевих конфесійних об'єднань повинні пройти

² Рефат Чубаров пояснив, чому Кремль взявся за мусульман і вірних УПЦ КП в Криму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/vandalism/68145/

обов'язкову консультацію з членами Ради. Якщо зважити, що до складу останньої увійшли лояльні до проросійської адміністрації теологи, педагоги і військові, то результати майбутніх експертиз передбачити нескладно.

На початку лютого 2018 року у терористичній ЛНР пішли ще далі та ухвалили так званий закон про «свободу совісті та релігійні об'єднання». Новелою цього документа є виведення за рамки правового поля релігійних груп, які, на переконання місцевої адміністрації, нічого спільного не мають із жодною традиційною конфесією. Іншими словами, діяльність релігійних груп просто забороняється. До того ж, усі діючі на території терористичної «республіки» релігійні організації, за чинним «законом», змушені пройти перереєстрацію. У противному випадкові їхня діяльність вважатиметься злочинною.

Остання «законодавча ініціатива» в ЛНР викликала серйозне занепокоєння ВРЦіРО. У ній вбачають істотне посилення дискримінації на релігійному ґрунті. Відтак, Секретаріат ВРЦіРО прийняв рішення звернутися до міжнародних організацій та іноземних дипломатичних місій із закликом вжити заходів по недопущенню утисків віруючих та релігійних організацій на тимчасово окупованих територіях.

Політика окупаційної влади по переслідуванню віросповідних спільнот може призвести до того, що в найближчій перспективі ДНР, ЛНР та Крим разом з Росією потраплять у звіт США до списку країн і територій, де грубо порушуються релігійні свободи.

ВИСНОВКИ

1. Порушення прав і свобод віруючих спільнот – проблема глобального масштабу. У багатьох країнах, в залежності від суспільно-політичного контексту, утисків та гонінь зазнають послідовники різних течій християнства, ісламу, новітніх релігійних рухів. Християни сьогодні є однією з найдискримінованиших релігійних груп у світі.

2. Російська агресія проти України призвела до серйозних зловживань релігійною свободою на тимчасово окупованих територіях. Окупаційна влада

вдається до переслідувань фактично усіх конфесій, окрім УПЦ (МП). Найбільше від протиправних дій агресора потерпають УПЦ КП, протестантські деномінації, кримськотатарські мусульмани.

3. Привернення Україною уваги міжнародної спільноти до переслідувань на релігійному ґрунті в ОРДЛО та Криму має стати додатковим аргументом для посилення санкцій проти Росії.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Враховуючи незадовільний стан з релігійною свободою на тимчасово окупованих територіях та необхідність належним чином реагувати на кричущі випадки переслідувань віруючих багатьох конфесій в ОРДЛО та Криму, вважали б за доречне здійснити в рамках державної політики наступні кроки:

- ***Секретаріату Кабінету Міністрів України:***

- розглянути перспективу щодо створення при Кабінеті Міністрів України офісу Уповноваженого з питань свободи совісті та свободи релігії. Мета – відслідковування ситуації з дотриманням релігійної свободи на українській території, найперше на тимчасово окупованих територіях, а також представлення офіційної позиції Уряду на міжнародній арені з відповідної проблематики. Варто зауважити, що при Державному департаменті США існує посада Посла з особливих доручень з релігійної свободи, а президентом Єврокомісії у 2016 році був створений інститут Спеціального представника з підтримки свободи релігії та переконань за межами Європейського Союзу.

- ***Комітету Верховної Ради України з питань культури і духовності разом з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини:***

- підготувати та провести парламентські слухання щодо ситуації з релігійною свободою на тимчасово окупованих територіях України. За результатами дискусії підготувати звіт та надіслати його у Державний

департамент США, офіс Спеціального представника з підтримки свободи релігії та переконань за межами Європейського Союзу, ООН, ПАРЄ, ОБСЄ.

- ***Міністерству закордонних справ України:***

- безпосередньо залучати для виступів на засіданнях міжнародних представницьких інституцій представників релігійних організацій, котрі зазнали переслідувань з боку окупаційної адміністрації, в якості свідків злочинів, що здійснюються Росією та підконтрольними їй бандформуваннями на українських територіях.

- ***Департаменту у справах релігій та національностей Міністерства культури України:***

- регулярно здійснювати моніторинг утисків релігійної свободи, вчинюваних проросійськими силами в ОРДЛО та Криму. На цій основі формувати базу даних, яка в перспективі буде використана у якості фактажу в судових позовах до Росії.

- ***Міністерству інформаційної політики України, Державному комітету телебачення і радіомовлення України за сприяння неурядових та волонтерських організацій:***

- забезпечити підготовку з подальшою трансляцією на загальнонаціональних теле- і радіоканалах сюжетів про стан дотримання релігійної свободи на контрольованих і непідконтрольних Урядові України територіях. Подання контрастної картини виконуватиме передусім пропагандистську функцію, що важливо в контексті майбутньої реінтеграції в український суспільно-політичний ландшафт тимчасово окупованих територій.

В. В. Токман

Відділ гуманітарної безпеки

Національний інститут стратегічних досліджень

березень 2018 р.